

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETISH JARAYONI

*Alfraganus Universiteti
Ijtimoiy fanlar fakulteti;
Logopediya yo'nalishi
Umarova Diyora*

Hozirgi globallashuv davrida ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida qaralmoqda. Har bir davlat o'z ta'lim tizimini zamon talablariga moslashtirish, barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga intilmoqda. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim tushunchasi zamonaviy pedagogikaning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Inklyuziv ta'lim – bu jismoniy, aqliy, psixologik yoki ijtimoiy cheklovlariga ega bo'lgan bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumta'lim muassasalarida ta'lim olish tizimidir. Ushbu yondashuv bolalarni ajratmasdan, balki birlashtirish, ularga teng sharoit yaratish va jamiyat hayotiga faol jalb etishni maqsad qiladi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu borada so'nggi yillarda muhim qonunlar qabul qilinib, amaliy islohotlar amalga oshirilmoqda.

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, maxsus pedagogika, individual yondashuv, imkoniyati cheklangan bolalar, ta'lim huquqi*

Inklyuziv ta'lim tushunchasi va uning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati

Inklyuziv ta'lim tushunchasi lotincha “include” – “qamrab olish”, “o'z ichiga olish” so'zidan kelib chiqqan. Bu tizimning mohiyati shundaki, barcha bolalar, ularning imkoniyatlari va ehtiyojlaridan qat'i nazar, bir xil ta'lim muhitida tarbiyalanadi va o'qitiladi. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat: har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlash; ijtimoiy tenglikni shakllantirish; bolalarda o'ziga ishonchni oshirish; jamiyatda bag'rikenglik va hamjihatlik muhitini yaratish. Ushbu tizim faqat imkoniyati cheklangan bolalargagina emas, balki sog'lom bolalarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki ular kichik yoshdan boshlab mehr-shafqat, sabr-toqat, yordam berish kabi insoniy fazilatlarni o'zlashtiradi. Pedagogik nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslanadi. Bu yerda har bir bolaning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlari hisobga olinadi. Natijada ta'lim jarayoni yanada samarali bo'ladi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari vadavlat siyosati

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha mustahkam huquqiy baza yaratilgan bo'lib, u ta'lim tizimini insonparvarlashtirish va demokratlashtirishga qaratilgan. Ushbu huquqiy hujjatlar barcha bolalarning, jumladan imkoniyati

cheklangan shaxslarning ham teng huquqli ta'lim olishini ta'minlashni maqsad qiladi. Asosiy normativ hujjatlardan biri — “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun bo'lib, unda har bir fuqaroning ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Qonunda ta'limning uzluksizligi, tengligi va sifati ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shuningdek, “Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi Qonun nogironligi bo'lgan bolalarning ta'lim muassasalariga erkin kirishi, maxsus sharoitlar yaratilishi hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan. Prezident farmon va qarorlari asosida esa maktablarda inklyuziv muhit yaratish, moddiy-texnik bazani yaxshilash, pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Davlat siyosati doirasida inklyuziv ta'lim quyidagi yo'nalishlarda rivojlantirilmoqda: maktab infratuzilmasini moslashtirish; maxsus mutaxassislar tayyorlash; o'quv dasturlarini moslashtirish; ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Inklyuziv ta'limni joriy etish mexanizmlari va amaliy tajribalar

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Bu jarayon faqatgina normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish bilangina cheklanmay, balki uni amaliyotga tatbiq etish orqali real ta'lim muhitida samaradorlikka erishishni ko'zda tutadi. Shu sababli inklyuziv ta'limni joriy etishda aniq mexanizmlar ishlab chiqilib, ular asosida tizimli ishlar olib borilmoqda. Birinchidan, maktablarda maxsus pedagogik yordam tizimi shakllantirilmoqda. Bu tizim doirasida logoped, defektolog, psixolog va ijtimoiy pedagoglar faoliyat yuritadi. Ular bolalarning individual ehtiyojlarini aniqlab, ular bilan yakka tartibda ishlaydi. Bunday yondashuv bolalarning nutqiy rivojlanishi, xulq-atvoridagi muammolarni bartaraf etish hamda bilimlarni samarali o'zlashtirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, bu mutaxassislar o'qituvchilarga metodik yordam ko'rsatib, dars jarayonini bolalarning imkoniyatiga moslashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ikkinchidan, har bir bola uchun individual ta'lim rejasi ishlab chiqiladi. Ushbu reja bolaning aqliy, jismoniy va psixologik holatini hisobga olgan holda tuziladi. Individual yondashuv bolaga yuklamani me'yorida berish, uning qiziqishi va qobiliyatini rivojlantirish imkonini yaratadi. Natijada bola ta'lim jarayonida o'zini erkin his qiladi va faol ishtirok etadi. Uchinchidan, inklyuziv ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga bog'liq. Shu sababli pedagoglarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimi rivojlantirilmoqda. O'qituvchilar inklyuziv pedagogika, maxsus metodika, pedagogik psixologiya asoslarini o'rganib, turli ehtiyojga ega bolalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi. To'rtinchidan, ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish kengaymoqda. Audiovizual vositalar, interaktiv doskalar, elektron darsliklar, maxsus dasturiy ta'minotlar yordamida bolalarning bilimni o'zlashtirish jarayoni yengillashtirilmoqda. Ayniqsa, eshitish, ko'rish yoki

nutqida muammosi bo'lgan bolalar uchun moslashtirilgan texnologiyalar ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, inklyuziv sinflarda ta'lim olayotgan bolalar o'zlarini jamiyatning teng a'zosi sifatida his qilmoqda. Ularning ijtimoiy faolligi oshib, muloqotga kirishish, o'z fikrini erkin ifodalash, jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanmoqda. Bu esa nafaqat ularning ta'limdagi muvaffaqiyatiga, balki kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Muammolar va rivojlanish istiqbollari Inklyuziv ta'lim jamiyatda tenglik va adolat tamoyillarini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim tizim hisoblanadi. Biroq ushbu tizimni to'liq va samarali joriy etish murakkab jarayon bo'lib, u nafaqat tashkiliy, balki ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy omillar bilan ham bog'liq. Avvalo, muammolarning ildizi ko'pincha inson omili bilan bog'liq. O'qituvchilar, ota-onalar va jamiyat a'zolarining inklyuziv ta'lim haqidagi tasavvurlari har doim ham yetarli darajada shakllanmagan. Natijada imkoniyati cheklangan bolalar ko'pincha tengdoshlaridan ajralib qoladi, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi va ijtimoiylashuv jarayonini sekinlashtiradi. Ikkinchi muammo ta'lim muhitining yetarli darajada moslashtirilmaganligidir. Ko'plab maktablarda jismoniy sharoitlar (panduslar, liftlar, maxsus jihozlar), shuningdek, o'quv materiallarining moslashtirilgan shakllari yetishmaydi. Bu esa bolalarning bilim olish jarayonini murakkablashtiradi.

Shuningdek, mutaxassislar tayyorlash masalasi ham dolzarbligicha qolmoqda. Inklyuziv ta'lim oddiy pedagogik yondashuvdan farq qiladi. Bu sohada ishlovchi mutaxassislar nafaqat fanini bilishi, balki maxsus pedagogika va psixologiya asoslarini ham puxta egallagan bo'lishi lozim. Biroq ushbu muammolar bilan bir qatorda, inklyuziv ta'limning rivojlanish istiqbollari juda kengdir. Bugungi kunda davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlar ushbu tizimni bosqichma-bosqich takomillashtirishga qaratilgan. Kelajakda asosiy e'tibor inson kapitalini rivojlantirishga qaratiladi. Ya'ni pedagoglarning kasbiy saviyasini oshirish, ularni zamonaviy metodlar bilan qurollantirish, psixologik tayyorgarligini mustahkamlash ustuvor vazifa bo'lib qoladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali ta'lim jarayonini yanada qulaylashtirish mumkin. Masofaviy ta'lim platformalari, maxsus ilovalar, audiovizual materiallar imkoniyati cheklangan bolalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Yana bir muhim istiqbol - ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirishdir. Maktab, oila va jamiyat o'rtasidagi uzviy aloqalar bolalarning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ota-onalarni pedagogik jarayonga faol jalb qilish, jamoatchilik fikrini ijobiy tomonga o'zgartirish inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatini ta'minlaydi

Inklyuziv ta'lim – bu nafaqat pedagogik tizim, balki jamiyatning madaniy va insonparvarlik ko'zgusidir. O'zbekistonda ushbu tizimni rivojlantirish har bir bolaning

teng huquqli va sifatli ta'lim olishini ta'minlashga qaratilgan. Inklyuziv muhit bolalarda bag'rikenglik, hamjihatlik va o'zaro hurmatni shakllantiradi, ularni jamiyatning teng a'zosi sifatida ijtimoiy faol bo'lishga o'rgatadi. Shu bilan birga, tizim orqali ota-onalar va jamiyat inklyuziv pedagogik jarayonning ahamiyatini tushunadi, bolalarning shaxs sifatida rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Ana shunday yondashuv O'zbekistonda inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish va jamiyatni yanada bag'rikeng, adolatli va barqaror qilishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4374-son qarori (2019-yil 29-aprel). "Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".
4. Abdurahmonova M. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.